

УДК 347.44:347.9(477)

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.05.1.57>

ЗАПРОВАДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ АСТРЕНТУ У ВІТЧИЗНЯНЕ ЦИВІЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

Шевчишин О.І.,*доктор філософії (PhD) у галузі права,**науковий співробітник**відділу приватноправових досліджень**Інституту правотворчості та науково-правових експертиз НАН України*

Шевчишин О.І. Запровадження інституту астренту у вітчизняне цивільне законодавство: теоретичні та практичні аспекти.

У статті мова йде про запровадження інституту астренту як ефективного правового засобу забезпечення виконання судових рішень у цивільному судочинстві. Автор аналізує теоретичні засади цього інституту, його походження та обґрунтовує необхідність законодавчого врегулювання астренту в Україні задля підвищення ефективності виконання рішень судів. В рамках цього, інститут астренту, як правовий механізм стимулювання до виконання судових рішень, заслуговує на особливу увагу. Світова практика вбачає в ньому позитивний зміст, який полягає у забезпеченні реального судового захисту, зокрема в європейських правових системах.

Мета дослідження полягає у з'ясуванні правової природи астренту, аналізі можливостей та доцільності його впровадження у національне цивільне законодавство України, а також оцінку впливу цього інституту на ефективність судового захисту цивільних прав. В процесі дослідження використано порівняльно-правовий метод (аналіз моделей астренту у Франції, Німеччині, Португалії), формально-юридичний метод (вивчення вітчизняного законодавства України), а також аналіз судової практики, де поверхнево згадується окреслений інститут. В дослідженні з'ясовано, що хоча інститут астренту в Україні ще не врегульований на законодавчому рівні, суди вже інколи використовують його елементи шляхом тлумачення процесуальних норм. Вважаємо, що законодавче закріплення астренту допоможе не лише покращити виконання судових рішень, а й забезпечити реальний та ефективний захист прав позивача в судовому порядку.

Досвід інших країн свідчить, що його ефективне використання зменшує кількість виконавчих проваджень та знижує навантаження на органи ДВС. Наразі, доцільним залишається питання внесення змін до Цивільного кодексу України, процесуального законодавства, з метою легалізації астренту як окремого способу захисту. Це дозволить забезпечити дієву реалізацію прав особи, посилити гарантії правосуддя та наблизити вітчизняне законодавство до європейських стандартів. Подальші наукові дослідження мають присвячуватися розробці механізму визначення розміру астренту, умовам його застосування та процедурі оскарження.

Ключові слова: астрент, судова неустойка, виконання судового рішення, цивільне процесуальне право, зобов'язання, примусове виконання, правова санкція, судовий захист, правова визначеність, ефективне правосуддя.

Shevchyshyn O.I. Introduction of the institute of astrent into domestic civil legislation: theoretical and practical aspects.

The article deals with the introduction of the institute of astrent as an effective legal means of ensuring the execution of court decisions in civil proceedings. The author analyzes the theoretical foundations of this institute, its origin and justifies the need for legislative regulation of astrent in Ukraine in order to increase the efficiency of the execution of court decisions. Within this framework, the institute of astrent, as a legal mechanism for stimulating the execution of court decisions, deserves special attention. World practice notes its positive content, which consists in ensuring real judicial protection, in particular in European legal systems.

The purpose of the study is to clarify the legal nature of astrent, analyze the possibilities and feasibility of its implementation in the national civil legislation of Ukraine, as well as assess the impact of this institute on the effectiveness of judicial protection of civil rights. The research used a comparative legal method (analysis of astrent models in France, Germany, Portugal), a formal legal method (study of domestic legislation of Ukraine), as well as an analysis of judicial practice, where the outlined institution is superficially mentioned.

During the study, it was found that although the institution of astrent in Ukraine has not yet been regulated at the legislative level, courts sometimes use its elements by interpreting procedural norms. However, the lack of clear rules creates a risk of different interpretations and inconsistent practice. Legislative consolidation of astrent will help not only improve the execution of court decisions, but also ensure real and effective protection of rights in court.

The experience of other countries shows that its effective use reduces the number of enforcement proceedings and reduces the burden on the bodies of the Internal Affairs Directorate. Currently, the issue of amending the Civil Code of Ukraine, procedural legislation, in order to legalize astrent as a separate method of protection remains expedient. This will ensure the effective implementation of individual rights, strengthen the guarantees of justice and bring domestic legislation closer to European standards. Further scientific research should be devoted to the development of a mechanism for determining the amount of the astrent, the conditions for its application and the appeal procedure.

Key words: astrent, judicial penalty, execution of a court decision, civil procedural law, obligation, enforcement, legal sanction, judicial protection, legal certainty, effective justice.

Постановка проблеми. Однією із ключових ознак правової держави є ефективний судовий захист прав і свобод громадян. Без належного виконання судових рішень досягти відновлення порушених прав неможливо. Це ставить під сумнів саму ідею верховенства права. Водночас в Україні існує ще одна проблема - невиконання чи свідоме затягування виконання рішень судів. Чинне законодавство не забезпечує достатніх стимулів для добровільного виконання судових рішень, тим самим підсилюючи необхідність пошуку нових правових інструментів. Одним із таких інструментів у зарубіжній практиці є інститут астренту — судового штрафу, який накладається на відповідача за ухилення від виконання рішення. Його запровадження в національну правову систему сприяло б підвищенню ефективності виконання судових рішень та зміцненню авторитету судової влади.

В рамках цього дослідження теоретичних і практичних засад впровадження астренту в Україні є актуальним, важливим, а головне необхідним правовим механізмом, впровадження якого сприятиме підвищенню ефективності виконання судових рішень, зміцненню авторитету судової влади та реалізації принципу реального судового захисту. Такий інструмент стимулюватиме відповідачів до добровільного виконання рішень, зменшить навантаження на органи з примусового виконання судових рішень, а також дозволить мінімізувати зловживання процесуальними правами. В подальшому запровадження астренту сприятиме формуванню правової культури виконання судових рішень та гармонізації національного законодавства у відповідності до світових стандартів захисту прав людини.

Мета дослідження полягає у визначенні та аналізі теоретичних засад і практичних аспектів запровадження інституту астренту у вітчизняне цивільне законодавство, як ефективного механізму забезпечення виконання судових рішень. Завданнями дослідження є: дослідити походження інституту астренту і провести аналіз його правової природи; встановити особливості вітчизняної судової практики, пов'язані із використанням астренту на підставі чинних норм процесуального права; визначити необхідність впровадження інституту астренту у вітчизняне судочинство; обґрунтувати доцільність законодавчого закріплення інституту астренту у цивільному процесуальному законодавстві України.

Стан опрацювання проблематики. Дослідженням питання запровадження інституту астренту у вітчизняне цивільне законодавство займалися чимало вітчизняних науковців. Дослідник В. Кабанов визначив перспективи удосконалення національного законодавства у сфері виконання судових рішень на основі впровадженого інституту астренту у вітчизняне правове поле. Науковці М. Ус, С. Готов та Ю. Носік досліджували інститут астренту як засіб забезпечення ефективного захисту цивільних прав та інтересів, а науковець та суддя Верховного Суду С. Погрібний розглядав стан і перспективи запровадження астренту в українському законодавстві. Окрім того, астрент як правове запозичення, а також його роль і місце у судочинстві, в розрізі українського і європейського контексту вивчали вітчизняні дослідники О. Ковалишин та Ю. Шподар.

Незважаючи на дослідження українських вчених, питання запровадження інституту астренту в національне цивільне законодавство України все ще залишається дискусійним та недостатньо врегульованим на законодавчому рівні. В низці досліджень зосереджується увагу на теоретичних аспектах цього інституту, однак практичні механізми його ефективного впровадження та застосування в судовій практиці потребують подальшої розробки. Визначені аспекти зумовлюють необхідність комплексного підходу до подальшого дослідження цього інституту та його адаптації в умовах правової системи України.

Виклад основного матеріалу. Виконання судових рішень для української правової системи є не лише завершальною, але й однією з найпроблемніших стадій судового процесу. Незважаючи на

законодавче закріплення обов'язковості виконання рішень суду та нормативно-правової бази, яка врегульовує це питання, на практиці часто виникає затягування або й повне ігнорування відповідних зобов'язань. Такі дії знижують рівень довіри громадян до правосуддя, порушують принцип верховенства права, підривають авторитет держави. В цьому контексті виникає потреба у впровадженні нових ефективних механізмів забезпечення виконання судових рішень, зокрема інституту астренту, як додаткового способу стимулювання боржника до належного виконання зобов'язань, встановлених судом.

У вітчизняному правовому просторі інститут астренту поки що не здобув належного визнання та широкого застосування, залишаючись радше теоретичною конструкцією, ніж ефективним практичним інструментом. Астрент – (від лат. *adstringere* – примус, фр. *L'astreinte* – штраф) визначають як грошову суму, яка присуджується судом відповідачу за невиконання чи несвоєчасне виконання судового рішення. Він є ефективним правовим інститутом, котрий стимулює боржника виконувати судові рішення у найкоротші терміни. Країною його походження є Франція. Згаданий правовий інститут з'явився в кінці XIX століття, як результат прояву суддівської влади, і передбачав не лише вирішення спору, а й забезпечення виконання судового рішення. Спочатку він не мав нормативного закріплення і встановлювався виключно на розсуд суду. У 1972 році відбулося офіційне внесення астренту до Цивільного процесуального кодексу Франції, із офіційним призначенням – здійсненням суддею на власний розсуд забезпечення належного та своєчасного виконання судових рішень [1].

Великий тлумачний словник сучасної української мови поняття «астрент» визначає як пеню, що нарастає в разі прострочення взятих зобов'язань [2]. Вітчизняний дослідник О.О. Воронько визначає астрент як юридично визначений спосіб покарання, в силу якого може застосовуватися фінансовий тиск на боржника з метою виконання ним судового рішення. Іншими словами астрент є способом тиску на особу або непрямий примус до виконання [3]. Вітчизняні науковці Д.Ю. Фірсов та Н.В. Степаненко сутність астренту подають як компенсацію у вигляді штрафу, яка присуджується судом за невиконання чи несвоєчасне виконання судового рішення [4].

Як бачимо, астрент ще не здобув достатньої популярності в правовій площині вітчизняного законодавства, і саме тому цьому питанню необхідно присвятити значно більше часу.

Важливо наголосити на тому, що головною метою застосування астренту є спонукання боржника до своєчасного й добровільного виконання судового рішення, задля уникнення негативних фінансових наслідків для відповідача. У різних країнах правова природа астренту різниться в залежності від правової системи. Зокрема, виокремлюють дві основні моделі: французьку (приватно-правову) та німецьку (публічно-правову).

Французький підхід передбачає, що розмір стягнутих коштів за невиконання чи неналежне виконання рішення суду присуджується на користь позивача, тоді як у німецькій моделі ці кошти надходять до державного бюджету. У Франції норми про становлення астренту закріплені в процесуальному законодавстві, що формально вказує на публічно-правовий характер інституту. Проте фактичне спрямування виплат на користь позивача свідчить про переважно приватно-правову сутність цього механізму. Разом з тим, в різних країнах світу існують також змішані моделі астренту. Наприклад, у Португалії сума астренту розподіляється між стягувачем і державою. Аналогічний підхід закріплений у Кодексі європейського договірної права, де відповідно до пункту 3 статті 111 передбачено пропорційний розподіл: 70% суми – кредиту, 30% – державі [6].

Вітчизняний дослідник В. Кабанов зазначає, що юридичну основу виконання судових рішень у вітчизняному правовому просторі складають норми Конституції України, міжнародні договори, які набули юридичної сили для України після їх ратифікації Верховною Радою, а також низка профільних нормативно-правових актів, зокрема Закони України: «Про виконання рішень та застосування практики Європейського Суду з прав людини» [6], «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень» [7], «Про виконавче провадження» [8], «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» [9], «Про внесення змін до деяких законів України щодо окремих особливостей організації примусового виконання судових рішень і рішень інших органів під час дії воєнного стану» [10]. Додаткове регулювання здійснюється й іншими нормативно-правовими актами, перелік яких не є вичерпним [11].

Група дослідників відзначає, що прийняті наприкінці 2017 року істотні зміни як до процесуальних кодексів, так і до ст. 16 Цивільного кодексу України [12] стосовно судових способів захисту на практиці спричинили ажіотаж, пов'язаний із намаганням стягувачів перевірити їх ефективність шляхом подання позовів до судів вищої інстанції з вимогою захистити та відновити власні права. Внесені до ЦК зміни мали суто технічний та фрагментний характер, а тому є потреба у подальшому вдосконаленні та створенні чітких законодавчих механізмів для врегулювання цієї проблеми.

Передусім це стосується визначення критеріїв, якими повинен керуватися позивач під час обрання способу судового захисту. Вони мають матеріально-правову природу, а тому повинні закрі-

плюватися на рівні Цивільного кодексу України. Серед них важливе місце посідає ефективність обраного способу захисту, яка є ключовим елементом принципу захищеності суб'єктивних цивільних прав. Цей принцип закріплений у ст. 3 ЦК України [12], де вказано на судовий захист цивільних прав та інтересів як одну із основних засад цивільного законодавства. Він поширюється на всі типи цивільних правовідносин — як майнові, так і немайнові [1].

Дослідниця К.Р. Жиліна підкреслює, що швидкий розвиток наукових і технологічних аспектів ставить перед суспільством нові виклики, породжуючи значні зміни у всіх сферах суспільного життя. З метою приведення чинного законодавства у відповідність до сучасного рівня суспільних відносин низка європейських країн вдосконалила законодавство шляхом прийняття нових нормативно-правових актів, які б сприяли ефективному правовому регулюванню нових суспільних процесів та забезпеченню гармонізації національного законодавства з європейськими і міжнародними правовими стандартами.

Нині вдосконалення вітчизняного законодавства підсилене євроінтеграційними зобов'язаннями України та реформуванням, яке відбувається в різних сферах суспільного життя. Сфера цивільних правовідносин не є винятком. Більшість сучасних науковців вважають, що чинний Цивільний кодекс України застарілий і не відповідає сучасним умовам розвитку правових відносин. Економічні, політичні та правові передумови є причиною рекодифікації цивільного законодавства. Науковиця К.Р. Жиліна вважає, що саме рекодифікація сприятиме глибокому оновленню змісту та структури чинного Цивільного кодексу України без прийняття нового кодексу. В останні роки в Україні здійснюється активна підготовча робота: урядом ухвалено низку нормативних актів, сформовано спеціальну робочу групу, а у 2019–2020 роках розроблено та узгоджено Концепцію оновлення Цивільного кодексу України [13].

Розробники Концепції пропонували наділити суд правом застосовувати астрент у випадку, якщо подано позов про виконання зобов'язання в натурі. Разом з цим вказано на неможливість нараховувати астрент на грошові вимоги. В рамках цього пропоновані положення впровадження астренту не потребують закріплення в процесуальному законодавстві, однак узгодження змін із нормами ЦК підсилене необхідністю подання такої заяви, наявністю в суду права з власної ініціативи застосовувати судову неустойку, збільшувати або зменшувати її розмір, строк, на який її встановлено або період, з якого вона починає обраховуватися [14; 1].

То чи дійсно інститут астренту такий ефективний, і чи є сенс його впроваджувати на законодавчому рівні? Науковець С.О. Погрібний вважає, що інститут астренту поки не впроваджений в українське законодавство, і в цьому вбачає його очевидний недолік. На його думку, інститут астренту має спільні риси із судовою неустойкою, оскільки обидва передбачають стягнення певної грошової суми у разі невиконання або неналежного виконання зобов'язання. І астрент, і неустойка запроваджуються за ініціативи сторони, яка звернулася до суду за захистом. Проте між ними є важливі відмінності: якщо підставою для нарахування неустойки є умови договору або норма закону, то астрент застосовується лише на підставі судового рішення, яке вже набрало законної сили. Розмір неустойки визначається договором або законом, а суму астренту встановлює суд на власний розсуд. Також, на відміну від штрафу, що сплачується до державного бюджету, астрент спрямовується безпосередньо на користь приватної особи — заявника у справі [15, с. 82].

Отже, слід зазначити, що строк нарахування астренту безпосередньо залежить від поведінки боржника: у разі своєчасного та добросовісного виконання ним судового рішення застосування цього правового механізму припиняється на стадії виконавчого провадження. Незалежно від обраної законодавчої моделі, інститут астренту має характерні публічно-правові риси, зокрема: підстави його нарахування, а також розмір, визначаються законом або судом відповідно до конкретного судового акту. Як правило, астрент присуджується на користь позивача за його клопотанням, проте в окремих правових системах суди наділені правом застосовувати його з власної ініціативи, іноді – на користь держави. Крім того, астрент може встановлюватися як у формі фіксованої грошової суми, так і у вигляді періодичних платежів, розмір яких може зростати пропорційно до тривалості невиконання зобов'язання.

В сучасних правових системах астрент здебільшого застосовується до немайнових вимог і не використовується для стягнення грошових вимог, на відміну від звичайної неустойки, для якої таке обмеження відсутнє. У французькій, італійській та інших правових системах астрент використовується виключно щодо зобов'язань вчинити певні дії або утриматися від них, а не до грошових зобов'язань [15, с. 83].

Як уже зазначалося, проблема належного виконання судових рішень є однією з ключових у функціонуванні правової системи України. Представники Верховного Суду, правники та експерти вважають, що неналежне забезпечення виконання судових актів негативно впливає не лише на авторитет судової влади, а й на міжнародний імідж держави. У межах існуючих механізмів судового

контролю за реалізацією рішень як національних, так і міжнародних судових органів, особливої актуальності набувають такі питання, як: ефективність контролю за виконанням рішень зобов'язального характеру; необхідність уточнення правового механізму зміни способу і порядку виконання судових рішень; удосконалення законодавчого регулювання цієї сфери; а також специфіка реалізації рішень Європейського суду з прав людини. Ідея про те, що ефективність правосуддя безпосередньо залежить від виконання судових рішень, має обґрунтоване підґрунтя. Дійсно, невиконання рішень суду, які зобов'язують до певних дій, часто обумовлюється як недосконалістю правового механізму, так і впливом зовнішніх або внутрішніх факторів, що унеможливають повноцінну реалізацію передбачених законом прав і гарантій.

Важливо наголосити на тому, що починаючи із 2020 року спостерігається зростання навантаження на державну виконавчу службу в Україні, що свідчить про масштабну проблему з виконанням судових рішень і рішень інших органів. Згідно з офіційним звітом, на початок року залишалося майже 2 мільйони невиконаних виконавчих документів на суму близько 532 млрд грн. Загалом упродовж року підлягало виконанню майже 4,8 млн документів на суму понад 790 млрд грн. До порівняння, надходження до державного бюджету від сплати всіх податків у 2020 році склали приблизно 850 млрд грн, що означає надзвичайно високий обсяг заборгованості, яка підлягає примусовому стягненню. Разом з тим, кількість виконавчих документів, що надходять до виконання – невпинно зростає: у 2018 році їх було близько 3,4 млн, у 2019 – 3,8 млн, а у 2020 – вже 4,8 млн.

Проте фактичні результати виконання залишаються вкрай низькими. Протягом 2020 року державні виконавці стягнули лише близько 19 млрд грн, що становить лише 2,4% від загальної суми, яка підлягала стягненню. Для порівняння, у 2019 році було стягнуто 16,5 млрд грн, а у 2018 – 15,4 млрд грн. Станом на кінець 2020 року в системі державної виконавчої служби працювало 4411 осіб.

Приватні виконавці також долучалися до виконання судових рішень: у 2020 році на їхньому провадженні перебувало 303,7 тис. документів на суму 128,5 млрд грн, з яких фактично стягнуто лише 4,3 млрд грн (приблизно 3,3%). Узагальнюючи, можна констатувати, що система примусового виконання рішень в Україні стикається з суттєвими труднощами, зокрема через надмірне навантаження на виконавців і вкрай низький відсоток фактичного стягнення боргів [16].

Станом на 2025 рік проблема невиконання судових рішень в Україні залишається масштабною та системною. Навантаження на органи державної виконавчої служби продовжує зростати, так само як і кількість виконавчих документів, що підлягають примусовому виконанню. За даними Звіту про роботу органів державної виконавчої служби щодо виконання судових рішень і рішень інших органів (крім рішень про стягнення періодичних платежів), на початок 2024 року залишок невиконаних виконавчих документів становив понад 2 млн одиниць на загальну суму понад 800 млрд грн. Загалом упродовж 2024 року до виконання надійшло понад 5 млн виконавчих документів, що фактично дорівнює річним податковим надходженням держави.

Для порівняння: згідно зі Звітом про виконання державного бюджету України за 2024 рік, загальна сума податкових надходжень склала близько 1 трильйона гривень, що лише незначно перевищує обсяг заборгованості, яка підлягала примусовому стягненню. Це ще раз підкреслює глибину проблеми. Попри значні обсяги роботи, фактично стягнуто за рік було лише близько 20 млрд грн, що становить близько 2–2,5% від загальної суми. Кількість державних виконавців залишалася майже незмінною – трохи понад 4400 осіб, що створює значне перевантаження на кожного з них. У приватних виконавців протягом 2024 року на виконанні перебувало близько 350 тис. документів на суму понад 150 млрд грн, з яких фактично стягнуто лише близько 5 млрд грн (близько 3%) [17] [18].

Серед іншого, причиною невиконання судових рішень є також службова недбалість посадовців. Стан виконання судових рішень безперечно впливає на імідж України в Європі та в усьому цивілізованому світі. У процесі вирішення проблеми невиконання судових рішень необхідно запроваджувати альтернативні механізми їх реалізації та переглядати підходи у діяльності органів державної влади. Зокрема, у випадках, коли склалася усталена судова практика щодо тлумачення певної норми, органи влади мають дотримуватись саме такого підходу, а не тлумачити її по-іншому. Це сприятиме зменшенню кількості виконавчих проваджень.

З метою реального забезпечення виплати коштів, присуджених судом приватним особам від органів державної влади, необхідно змінити дійсний підхід. Зокрема, необхідно відмовитися від жорсткої прив'язки таких виплат до кодів бюджетної класифікації, яку використовує Державне казначейство. Натомість в українське законодавство необхідно ввести інститут астренту – судового штрафу за невиконання рішень, що стимулюватиме державні органи виконувати судові рішення вчасно. Коли державний орган не виконує рішення суду, це підриває авторитет усієї держави на міжнародній арені, адже в країнах Європейського Союзу виконання судових рішень вважається одним із основних принципів правової системи [19].

Отже, введення інституту астренту в українське законодавство сприятиме підвищенню ефективності виконання судових рішень, посиленню правової відповідальності боржників та утвердженню принципу невідворотності виконання судових актів, що в цілому наблизить правову систему України до європейських стандартів справедливості та правопорядку.

Наразі у вітчизняному правовому просторі міститься незначна кількість судових рішень, у яких би прямо згадувався або застосовувався інститут астренту. Це свідчить про відсутність належної законодавчої бази та недостатню ефективність правозастосування із сутністю та механізмом дії цього правового інструменту. Як зазначає вітчизняний дослідник О.Р. Ковалишин, в судовій практиці є рішення, в яких ведеться мова про впровадження інституту астренту. Так у справі 203/1330/20, яка розглядалася Кіровським районним судом м. Дніпропетровська ухвалено Рішення про стягнення на користь позивача з основного боргу з урахуванням встановленого індексу інфляції за весь час прострочення. У рішенні суд зазначив, що, задовольняючи вимогу про стягнення боргу, на який нараховуються проценти та пеня, береться до уваги необхідність стимулювати відповідача до добровільного виконання рішення. Водночас виконання рішення має бути для відповідача вигіднішим, ніж його ігнорування. З цієї причини, керуючись частинами 10 та 11 статті 265 Цивільного процесуального кодексу України, суд покладає на відповідача зобов'язання сплатити астрент [20].

В рамках цього суд ухвалив, що до моменту повного виконання рішення на суму основного боргу нараховується пеня за методом «факт/факт» у розмірі 0,5% на день, а також проценти у розмірі облікової ставки Національного банку України а також 3% річних. Остаточна сума процентів і пені, що підлягає виплаті, визначається за правилами розрахунку простих точних процентів [20], [21].

У постанові ВС від 05.06.2024 року № 910/14524/22 позивач звернувся до суду про стягнення заборгованості за договором. Зміст основних вимог включав стягнення самого боргу, пені, 3% річних, певну суму інфляційних витрат та інші дрібні суми, в тому числі й штраф. В клопотанні позивачем було зазначено про стягнення одночасно 3% річних та пені (астренту) до моменту виконання рішення, відповідно до ч. 10 ст. 238 ГПК [22] та чч. 10-11 ст. 265 ЦПК України [12].

В господарському суді вимоги позивача було задоволено частково: постановлено стягнути всю суму та вказано, що виконавець нараховуватиме 3% річних і пеню відповідно до формули, визначеної в рішенні. Апеляційна інстанція рішення залишила без змін, мотивуючи це тим, що така модель стимулюватиме своєчасне виконання. Касаційна інстанція передала справу до Великої Палати, оскільки вважала таке рішення не законним в частині одночасного нарахування обох видів неустойки.

У висновку Велика Палата ВС підтвердила, що астрент – це штраф, який стимулює саме виконання рішення суду, а не є засобом збагачення позивача в суді, відзначивши його подвійний ефект – наслідки невиконання та компенсацію затримки відповідачем. В рамках цього було встановлено, що керуючись положеннями ч. 10 ст. 238 ГПК [22] та ч. 10-11 ст. 265 ЦПК України [12] суд може обрати між пенєю або процентами, а не двома санкціями одночасно. Враховуючи це, можливість одночасного нарахування пені та відсотків виключається. Велика Палата ВС також зауважила, що для господарських зобов'язань максимальний термін нарахування пені – 6 місяців, якщо інше не встановлено спеціальним законом чи договором.

Верховний Суд інститут астренту вважає законним та легітимним механізмом процесуального примусу, який встановлюється з метою виконання судового рішення в Україні. Застосування астренту можливе за умови дотримання законодавчо встановлених правил і лише на вимогу позивача. Разом з тим, суд наділений правом обирати альтернативно між астрентом та відсотками, але не призначати їх одночасно. Окрім того астрент має бути співмірним та справедливим, враховувати конкретні обставини справи. Як наслідок, Верховний Суд підтвердив правомірність впровадження астренту в українське процесуальне право, підкресливши його роль як ефективного інструменту захисту судових рішень [23].

У справі № 686/21962/15-ц від 16.05.018 року позивач вимагав стягнути з відповідача борг, який сформувався через невиконання судового рішення, та нарахувати інфляційні витрати і 3% річних, відповідно до ст. 625 ЦК України [12]. Підкреслимо, що в даному судовому рішенні мова йде саме про грошове зобов'язання, яке виникло внаслідок ігнорування судового рішення. Суд першої інстанції позов задовольнив, постановивши стягнути всі заявлені суми. Апеляція залишила рішення в силі. Касаційна інстанція передала справу до Великої Палати ВС через розбіжності щодо застосування ст. 625 ЦК [12]. Велика Палата ВС постановила наступне: визначене в ст. 625 ЦК [12], зокрема в частині стягнення 3% річних та інфляційних витрат можуть застосовуватися до будь-яких грошових зобов'язань, навіть до тих, які виникли внаслідок невиконання судового рішення, якщо інше не передбачено договором або спеціальним законом. Не зважаючи на те, що виконавча процедура регламентується законом «Про виконавче провадження», Велика Палата підтвердила, що суспільний інтерес у відновленні порушених прав передбачає застосування саме

ст. 625 ЦК [12]. Вважаємо, що в даному випадку інститут астренту не є доречним, оскільки в цій справі мова йде саме про матеріальну компенсацію збитків а не забезпечення виконання рішення суду. У справі йшлося саме про матеріальні санкції – стягнення 3% річних, інфляційних витрат, а не про судовий штраф за прострочення виконання рішення. Постанова № 686/21962/15-ц чітко підкреслила, що матеріальні санкції (3% річних та інфляційні витрати) є законною компенсацією, відповідно до ст. 625 ЦК, навіть якщо борг утворений невиконанням судового рішення. У цій справі застосування інституту астренту неправомірне, оскільки мова йшла не про засіб забезпечення виконання рішень, а про фінансову компенсацію збитків, передбачену ЦК [24].

На основі проаналізованого варто відзначити, що офіційно інститут астренту у вітчизняне законодавство не введений, однак його необхідність є очевидною в контексті забезпечення реального виконання судових рішень. На думку українських правознавців О.Р. Кавалишина та Ю.Ф. Шподар, боржник звільняється від сплати астренту лише у випадку, якщо виконання судового рішення стало об'єктивно неможливим після його ухвалення. Така неможливість повинна відповідати вимогам статті 607 Цивільного кодексу України та припиняти зобов'язання. Прикладами об'єктивної неможливості може бути втрата унікальної речі, яку боржник зобов'язаний передати, або прийняття владного рішення, що унеможлиблює виконання зобов'язання. Впровадження астренту в національне законодавство й судову практику має значення, адже воно підсилює гарантії реального захисту цивільних прав та посилює відповідальність боржників за невиконання судових рішень [25].

Впровадження інституту астренту в правову систему України є цінним інструментом підвищення ефективності судового захисту та примусового виконання рішення суду. Один із можливих шляхів його застосування полягає в наданні суду повноважень встановлювати астрент за клопотанням позивача незалежно від того, чи передбачено його застосування сторонами в договорі. При цьому відмова від можливості застосування астренту в договорі має визнаватися нікчемною. У зв'язку з цим необхідно внести зміни в законодавство України, закріпивши астрент у справах щодо невиконання судових рішень, які зобов'язують боржника вчинити дії немайнового характеру, виконання яких повністю залежить від його волі. Разом із тим, важливо визначити можливість встановлення астренту як у формі одноразового стягнення, так і у вигляді періодичного платежу, розмір якого зростає з часом у разі подальшого невиконання рішення.

Правникам доцільно опрацювати механізми звільнення боржника від сплати астренту у разі укладення мирової угоди або встановлення судом об'єктивної неможливості виконання відповідного рішення, встановити, що визначення розміру астренту має здійснюватися судом індивідуально в кожній справі, на підставі принципів справедливості, співмірності, а також недопущення отримання вигоди внаслідок недобросовісного виконання. Отже, впровадження інституту астренту в цивільне судочинство дозволить забезпечити належний баланс між інтересами стягувача та боржника, а також підвищити рівень поваги до судових рішень як гарантії реалізації прав в державі.

Висновки. Проведене дослідження визначає, що, хоча інститут астренту ще не закріпився в правовому просторі вітчизняного законодавства, однак деякі суди вже починають його застосовувати на практиці. Такий інструмент є корисним і дієвим, оскільки змушують боржника швидше виконати рішення суду, не чекаючи примусового стягнення, підсилюючи роль судового захисту та забезпечуючи справедливість у правових відносинах.

Однак через відсутність чітких правових вказівок застосування даного інституту, на практиці виникають певні складнощі пов'язані насамперед з тим, що суди можуть застосовувати його суб'єктивно та непослідовно. Це, своєю чергою, створює труднощі для сторін у передбаченні правових наслідків, підриваючи принцип правової визначеності. Відсутність чітко закріплених у законодавстві положень щодо порядку застосування астренту, умов його призначення, розміру та способу обчислення перешкоджає ефективному функціонуванню цього інституту. З огляду на це, виникає об'єктивна потреба у законодавчому врегулюванні механізмів застосування астренту задля забезпечення реального виконання судових рішень. У майбутньому правникам необхідно продовжувати працювати в обраному напрямку, досліджувати, як саме астрент можна законодавчо впровадити у вітчизняне законодавство, в яких ситуаціях його слід застосовувати, а також які обмеження й умови мають діяти, щоб він був справедливим та ефективним правовим інструментом. Разом з тим доцільно проаналізувати досвід інших країн і порівняти їх підходи до застосування астренту, зокрема щодо його правової природи, порядку призначення, механізмів стягнення та впливу на ефективність виконання судових рішень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Жиліна К.Р. Впровадження інституту астренту в Україні. Сайт НУ «ОЮА». URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/3c0a046f-fff8-474a-ac78-7c15ada0a4c9/content> (дата звернення: 09.07.2025).

2. Великий тлумачний словник сучасної української мови. 2025. <https://vtssum.wdbk.org>.
3. Воронько О.О. Астрент як спосіб примусу до виконання зобов'язання за законодавством Франції. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Журнал. Серія Право*. № 7(19). 2019. С. 82-88. <https://visnyk.iful.edu.ua/wp-content/uploads/2019/08/82-88-719.pdf>.
4. Фірсов Д.Ю., Степаненко Н.В. Додаткова фінансова відповідальність боржника за тривале невиконання судового рішення. *Scientific achievements of contemporary society*. 2024. <https://dspace.krok.edu.ua/server/api/core/bitstreams/29c52745-51c9-4452-9dc7-355f8752d841/content>.
5. Ус М., Глотов С., Носік Ю. Астрент як засіб забезпечення ефективного захисту цивільних прав та інтересів. *Наукові перспективи*. Випуск 10 (40). 2023. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/7089> (дата звернення 08.07.2025).
6. Про виконання рішень та застосування практики Європейського Суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 №3477-IV. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text> (дата звернення 08.07.2025).
7. Про гарантії держави щодо виконання судових рішень: Закон України від 05.06.2012 № 4901-VI. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4901-17#Text> (дата звернення 08.07.2025).
8. Про виконавче провадження: Закон України від 02.06.2016 № 1404-VIII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#Text> (дата звернення 08.07.2025).
9. Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів: Закон України від 02.06.2016 № 1404-VIII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1403-19#Text> (дата звернення 08.07.2025).
10. Про внесення змін до деяких законів України щодо окремих особливостей організації примусового виконання судових рішень і рішень інших органів під час дії воєнного стану: Закон України від 11.04.2023 № 3048-IX. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3048-20#Text> (дата звернення 08.07.2025).
11. Кабанов В. Щодо перспективи удосконалення національного законодавства у сфері виконання судових рішень. *Юридичний вісник*. Випуск 4. 2024, с. 46–53. URL: http://yurvisnyk.in.ua/v4_2024/8.pdf (дата звернення 08.07.2025).
12. Цивільний кодекс України від 16.01.2023 № 435-IV. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення 08.07.2025).
13. Концепція оновлення цивільного кодексу України. URL: https://yurincom.com/legal_news/new_legislation/kontseptsiiia-onovlennia-tsyvilnoho-kodeksu-ukrainy (дата звернення 08.07.2025).
14. Петренко Н.Д. Судова неустойка (астрент): закордонний досвід. НУ «ОЮА». Одеса: Фенікс, 2022. С. 353–356.
15. Погрібний С.О. Астрент: стан і перспективи запровадження в українському праві. *Нове українське право*. Випуск 4. 2024. С. 80–86. URL: <http://newukrainianlaw.in.ua/index.php/journal/article/view/642/584> (дата звернення 08.07.2025).
16. Агенція з питань виконання судових рішень. <https://www.ae.org.ua/stat2021>.
17. Звіт про роботу органів державної виконавчої служби щодо виконання судових рішень і рішень інших органів (Офіційний сайт Міністерства юстиції України, 2024) <https://www.pravojustice.eu/storage/app/uploads/public/64f/6f9/b27/64f6f9b27b689322632726.pdf>.
18. Звіт про виконання Державного бюджету України за 2024 рік (Державна казначейська служба України) <https://www.treasury.gov.ua/file-storage/zvit-pro-vykonannia-derzhavnoho-biudzhetu-ukrainy-za-9-misiatsiv-2024-roku>.
19. Проблеми й механізми виконання судових рішень обговорили під час засідання робочої групи членів Науково-консультативної ради при ВС. 2024. <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1576098/> (дата звернення 08.07.2025).
20. Рішення № 203/1330/20 Кіровського районного суду м. Дніпропетровська від 21 грудня 2020 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93914224> (дата звернення 08.07.2025).
21. Ковалишин О.Р. Астрент як правове запозичення. *Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака. НАПрН України*. 2022. С. 35–38. URL: <https://repository.ndippp.gov.ua/bitstream/handle/765432198/1006/2022%20> (дата звернення 08.07.2025).
22. Господарський процесуальний Кодекс України від 06.11.1991 № 1798-XII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення 08.07.2025).
23. Постанова Великої Палати ВС від 04.06.2024 року у справі № 910/14524/22 URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/120088907> (дата звернення 08.07.2025).
24. Постанова № 686/21962/15-ц від 16.05.2018. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/74838873> (дата звернення 08.07.2025).

25. Ковалишин О.Р., Шподар Ю.Ф. Астрент в судочинстві: український та європейський контекст. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Випуск 70. 2024. С. 56–60. URL: https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc70/70_2024.pdf (дата звернення 08.07.2025).